

Prishtineli Begzâde Nûrî Divanı ve Divan'daki Şifreli Yazılar

Divan of Begzade Nuri of Prishtina and Cypher-writings in His Divan

Esra EGÜZ*

ÖZET

Prishtineli Begzâde Nûrî, XVIII. yüzyıl şairlerindedir. Aslen Prishtineli olan fakat ömrünün muhtemelen uzun bir bölümünü İstanbul'da geçirmek durumunda kalan şairin samimi ve sade bir üslubu vardır. Kaynaklarda şair hakkında pek fazla bilgi bulunmasa da, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi ve Millet Kütüphanesi'nde birer yazma nüshası bulunan orta büyüklükte bir Divan'a sahiptir. Divan, hem içerdiği şiirler, hem de lugazlar bölümünde ve Divan'ın son varışında bulunan şifreli yazılar açısından dikkat çekicidir. Bu makalede Divan'ından yola çıkılarak, edebiyat tarihlerinde hakkında bilgi bulunmayan şairin edebî kişiliği ve hayatı hakkında bilgi verilmeye çalışılacak ve Divan'daki şifreli yazıların çözümleri yapılacaktır.

ANAHTAR KELİMELELER

Prishtineli Begzade Nuri, XVIII. yüzyıl divan şairi, klasik Türk edebiyatı, hat çeşitleri, şifreli yazı.

ABSTRACT

Begzade Nuri of Prishtina is one of the diwan poets in XVIIIth century. Nuri of Prishtina, who is hail from Prishtina but probably lives in Istanbul for a long time of his life, possesses clear and natural literary style. Though not much information is found about him, he has a medium-sized Diwan, whose two copies are in Millet Kütüphanesi and İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi. The Diwan is important for including either poems or cypher-writings which can be seen in the chapter of lugaz and the last folio of Diwan. In this article, it will be given information about Nuri of Prishtina's life in light of his Diwan and cypher-writings in the Diwan will be solved.

KEY WORDS

Nuri of Prishtina, XVIIIth-century diwan poetry, classical Turkish literature, Ottoman calligraphic scripts, cypher-writing.

* Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

XVIII. yüzyılın pek tanınmayan bir şairi olan Priştineli Begzade Nûrî'nin hayatı hakkında bilgi bulabildiğimiz kaynaklar son derece sınırlıdır. Tuhfe-i Nailî'de onun H. 1200/ M. 1785 tarihinde hayatta olduğu belirtildikten sonra, Divan'ından alınan

*Himmetinle dest-gîr ol pîrim İsmâil Dede
Dergehine sıdk u ihlâs-ıla etdim ilticâ*

beyti verilir. Ayrıca Divan'ın biri Millet Kütüphanesi (Ali Emirî Efendi, nr. 470), diğeri İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi (nr. 348)'nde olmak üzere iki nüshasının olduğu belirtilir.¹ Yazma Divanlar Katalogu'nda ise şairin oğluna gönderdiği "İslambol'dan oğluma firistâde manzum kâimedir" başlıklı manzum mektubundan hareketle, onun İstanbul'da bulunduğu ve H. 1200/ M. 1785 tarihlerinde hayatta olduğu belirtilir. Ardından Tuhfe-i Nailî'de geçen beyit burada da verilir ve şairin İsmail Dede'ye bağlı bir derviş olduğu ifade edilir.²

Kaynaklarda verilen bilgi son derece sınırlı olduğu için, şairin hayatı hakkında bilgi edinebilmek için Divan'ından yola çıkmamız gerekecektir.³ Şairin gerek Begzâde Nûrî-i Priştinevî olarak tanınması gerek genel olarak Divan'ı bize onun Priştineli olduğu bilgisini verir.⁴ Divan'ında yer alan bazı tarih manzumelerine bakarak şairin 1730-1745 tarihleri arasında doğmuş olabileceği tahmininde bulunmak mümkündür. Yine tarih manzumeleri ve manzum mektuplardan öğrendiğimiz kadarıyla yedi yaşında vefat eden Züleyha adlı bir kızı ile Râşid ve Ömer Sâkib adlı iki oğlu olduğu ortaya çıkar.⁵ Şairin aldığı eğitim

¹ Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî: Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, C. II, haz. Cemâl Kurnaz- Mustafa Tatçı, Ankara 2001, s. 1112.

² *İstanbul Kütüphanelerindeki Türkçe Yazma Divanlar Katalogu*, C. III, fasikül II, İstanbul 1967, s. 852-853.

³ Bu makalede ele alınan şiirlerin tamamında "Priştineli Nûrî Divanı ve İncelenmesi" başlıklı tezdeki şiir ve beyit numaraları kullanılmıştır. Bkz. Esra Egüz, *Priştineli Nûrî Divanı ve İncelenmesi*, İÜ SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.

⁴ Şair, vatanının Priştine olduğunu Divan'ında şöyle ifade etmektedir: "Vatanım Priştine'de var niçe ahbâb-ı sadık/ Cümlemin dinle sözün eyle mürüvvet Râşid" (m.k. 1/18) ve "Eyledik Priştine'den çün hicret/ Meskenim oldu diyâr-ı gurbet" (m.k. 4/12). Ayrıca Divan'da şairin Priştine'yi ve Priştine'nin güzellerini övdüğü beyitler de bulunmaktadır (bkz. g. 333/6, g. 353/6, kt. 3).

⁵ Divan'da ikinci sırada yer alan tarih manzumesi, şairin kızı Züleyha'nın ölümü için yazılmış olup "Merhûme Züleyhâ'nun vefâtına târihdir" başlığını taşır ve H. 1188 yılına tarihlenir. Al-

hakkında kesin bir bilginiz bulunmamakla beraber, Divan'ındaki bazı beyitlerin düzenli bir eğitim almadığı izlenimini vermektedir:

Pîş-i üstâdda henüz biz ders-i sarfdan almadık
Ma'rifet kesb etdiğim yok i'timâd eyle bana
(g. 1/3)

Mekteb-i 'âlemde aslâ ma'rifet kesb etmedim
Bildiğim ihlâsdir ancak hakikat bî-riyâ
(g. 1/5)

Ders almamışız gerçi kavâ'id-i 'ulûmdan
Gencîne-i esrâra hidâyet ile kânız
(g. 173/3)

Aslen Priştineli olan şair, büyük ihtimalle işlediği bir suçtan ötürü İstanbul'da ikamet etmek zorunda kalmıştır.⁶

Çekdiğim kendi kusûrum eseri
Kimsenin yok bu husûsda haberi

Edemem kimseye isnâd kat'â
Kimsenin medhali yokdur aslâ⁷
(manzum kaime 4/28-29)

Şairin ölüm tarihi bilinmemektedir. Ancak Divan'daki son tarih manzumesi delâletiyle 1785'ten sonra öldüğünü söylemek mümkündür.

Priştineli Nûrî'nin iki nüshası tespit edilen⁸ "Eser-i hâme-i muhabbet-i Begzâde" ismini verdiği ve gayet sade bir dille kaleme aldığı bir Divan'ı bu-

tuncı sıradaki tarih manzumesi ise şairin oğlu Sâkîb'in doğumu için yazılmıştır ve "Târih-i vilâdet-i oğlum Ömer Sâkîb" başlığını taşımaktadır. H. 1200 tarihini verir. Şair oğlu Râşid içinse bir manzum mektup kaleme almıştır.

⁶ Bazı arşiv belgelerinde de bu konuda bilgiler mevcuttur. Bir belgede Priştine ayanından Nureddin'in mücazattan korkarak firar ettiğinden bahsedilir. Bahsedilen kişinin Priştineli Begzade Nureddin olması ihtimal dâhilindedir. Bkz. BOA, Cevdet Maliye, Dosya no: 709, Gömlek no: 28938.

⁷ Beyit, metinde "Kimsenin yokdur medhali aslâ" şeklindedir; fakat bu şekli vezne uymadığı için "Kimsenin medhali yokdur aslâ" şeklinde yazılmıştır.

lunmaktadır. Deyimler açısından zengin olan bu eserde, samimi ve akıcı bir üslup benimsenmiştir. Divan'daki şiirlerde çoğunlukla aruzun Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün vezninin tercih edildiği görülür.

Priştineli Nûrî Divanı'nda 5 kaside, 393 gazel⁹, 7 mesnevi, 21 kıta, 42 beyit, 2 mısra, 2 muhammes, 2 tahmis ve 5 müseddes bulunmaktadır. Kasidelerden biri şairin pîri olan İsmail Dede'ye, biri de şairin ismini vermediği hâmisine yazılmıştır.¹⁰ Geriye kalan kasidelerden biri âşıkane bir mahiyet taşır, diğer ikisi ise musiki terimleri ile yazılmış "kâr-ı nâtık" tarzında iki kasidedir.¹¹

Priştineli Nûrî Divanı, gazeller açısından daha zengindir. Divan'da yer alan gazellerin bir kısmı hikemî tarzda yazılmıştır. Ayrıca lirik ve âşıkane olanları da çoktur. Şairin hikemî tarzda yazdığı gazellerde Koca Râgıb Paşa'nın etkisi görülür. Âşıkane şiirlerinde ise Fuzulî, Necatî, Şeyhülislam Yahya, Nedim, Bâkî, Usulî gibi şairlerin etkisindedir. O, bu tarz şiirlerinde çoğunlukla ayrılık temasını işler. Genel olarak Divan'ına baktığımızda, Priştineli Nûrî'nin şiirlerinde tamamen kendi hayatını anlattığını görürüz. Bu yönü ile ele alacak olursak şair, ayrılık temi ile aslında memleketi olan Priştine'den ve orada yaşayan ailesi ve dostlarından ayrı kalışını anlatmıştır diyebiliriz.

Priştineli Nûrî Divanı'nda iki mütekerrir muhammes ve beş mütekerrir müseddes bulunmaktadır. Şair, Hz. Ali için bir muhammes ve bir müseddes yazmıştır. Ayrıca pek çok şiirinde vatan özlemini dile getiren Priştineli Nûrî, Divan'ında yer alan müseddeslerden birini bütünüyle vatan konusuna ayırmıştır:

⁸ Bu nüshalar İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümü nr. 348 ve Millet Kütüphanesi Ali Emîrî (Manzum) Bölümü nr. 470'te kayıtlıdır. Nüshalarından Millet Kütüphanesi'nde bulunan 87, Üniversite Kütüphanesi'nde bulunan ise 81 varaktır.

⁹ Buna gazel nazım şekli ile yazılmış lugazlar ve Divan'ın sonunda ayrı olarak yer alan beş gazel de dâhildir. Tezin "Gazeller" bölümünde incelenen şiir sayısı ise 387'dir.

¹⁰ Tezde şairin hâmisine yazılan kaside 4. sırada, İsmail Dede için yazılan kaside ise 5. sırada bulunmaktadır. Bkz. Esra Egüz, *Priştineli Nûrî Divanı ve İncelenmesi*, İÜ SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009, s. 205-207.

¹¹ İlk kaside âşıkâne mahiyettedir. İkinci ve üçüncü sıradaki kasidelerse musiki terimleri ile yazılmıştır. Bk. *a.e.*, s. 199-204.

Ne ‘aceb dil-keş olur kûy-ı dil-ârâ-yı vatan
 Şevk-engîz-i hayâldir bana me’vâ-yı vatan
 Etdi tenvîr dil-i fûrkat-keşi ma’nâ-yı vatan
 Şimdi bildik ne imiş hubb-ı mezâyâ-yı vatan
 Sînemi mahzen-i şevk eyledi sevdâ-yı vatan
 Çeşmi nâ-mahrem-i hâb etdi temâşâ-yı vatan
 (müs. 3/1)

Ayrıca Divan’da şairin “manzum kaime” olarak adlandırdığı dört manzum mektup bulunmaktadır. Bunlardan biri, şairin, oğlu Râşid’e gönderdiği öğüt içerikli bir mektuptur.¹² Priştineli Nûrî bu manzum mektupta oğluna ilim tahsil etmesi yolunda tavsiyelerde bulunur.

Divan’ın dikkat çeken bir bölümü de lugazlar bölümüdür. Divan’da beş adet lugaz yer almaktadır.¹³ Bu lugazların cevapları, eserin Millet Kütüphanesi’nde bulunan nüshasında şecerî harflerle şifrelenerek verilmiştir.

İlk lugaz aşağıdaki gibidir:
 Nedir ol müstakîm ehl-i sa’âdet
 ‘Amel eyler onunla ehl-i hâcet

Komaz hiç kimseye ede hıyânet
 Dili onun beyân eder sadâkat

Lisânı ikidir zâhirde ammâ
 Biri matlûb olanı eyler îmâ

Okumaz gerçi ol sâhib-rakamdır
 Merâmın ‘arz eder ehl-i keremdir

Başı birdir dişi yüzden ziyâde
 Gezer elden ele gâhî fesâdda

¹² Bkz. *a.e.*, s. 500-503.

¹³ Bkz. *a.e.*, s. 495-500.

Sürür zencîrini dîvâne-âsâ
Hilâf etmez sahîh ger olsa hâşâ

Cüdâ olsa başı onun bedenden
Kalırsın Nûriyâ sen de işinden¹⁴

Bu lugazın cevabı, edebî alanda en çok istifade edilen şifreli yazılardan biri olan şecerî yazıyla aşağıdaki şekilde yazılmıştır¹⁵:

Şecerî yazıda ebced sistemindeki sekiz kelime, yani ebced, hevvez, huttî, kelemen, sa'fes, karaşet, dazığ kelimeleri esas alınır. Bu şifreli yazıda şecerî harflerin sağındaki çizgi sayısı kelimenin sırasını, solundaki çizgi sayısı ise o sıradaki kelimenin harf sırasını göstermektedir. Yukarıdaki şifreyi en sağdan başlayarak okuyacak olursak, ilk olarak sağda altı, solda ise bir çizgi bulunduğunu görürüz. Burada altıncı kelime olan *karaşet*'in ilk harfi olan *kaf* kastedilmektedir. Daha sonra sırasıyla dördüncü kelimenin dördüncü harfi olan *nun*, üçüncü kelimenin ikinci harfi olan *ti*, birinci kelimenin birinci harfi olan *elif* ve altıncı kelimenin ikinci harfi olan *ri* harfi verilmiştir. Bu harfleri yan yana getirdiğimizde lugazın cevabı olan *kantar* kelimesi ortaya çıkar.

İkinci lugaz şöyledir:

Ol ne mesneddir ku'ûd etmez ana ehl-i şu'ûr
Sahn-ı hande cây- i girye bir 'aceb beyt-i huzûr

¹⁴ Lugazın nesre çevirisi: İhtiyacı olanların onunla iş gördükleri kutlu ve dosdoğru olan şey nedir? O hiç kimseye ihanet etmez ve onun dili hep doğruluğunu beyan eder. Görünüşte dili ikidir; ama bunlardan biri her zaman talep edileni ima eder. O okumaz ama rakam sahibidir; maksadını belli eden bir kerem sahibidir. Başı bir tanedir; ama dişleri yüzden çoktur; kimi zaman elden ele gezer ve âlemi fesada verir. Divane gibi zincirini sürükler; ama asla gerçeği sapırtmaz. Ey Nuri, eğer onun başı bedeninden ayrılırsa, sen de işinden geri kalırsın.

¹⁵ "Ordu techizatı, yiyecek, içecek vs. konulardaki kullanışlarının dışında şecerî hattın, bizim kültür ve edebî hayatımızda en çok yeri bulunan bir şifre alfabe olduğunu tahmin ediyoruz. Edebî örneklerde bilhassa lugaz (bilmeceler)in medlûl (delâlet ettiği mânâ, karşılık, cevap)ü yer yer bu alfabeyle yazılmıştır." Âmil Çelebioğlu, "Kültür ve Edebiyatımızda Şifre Alfabele-ri", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul 1998, s. 509.

Yek sûtûnla tarh-ı zîbâ resm-i dil-keş hem dü pâ
Nakş ile ekser müzeyyen ba'zısı şekl-i kusûr

Gâh karâr eyler gehî hem cân ile oynar dilâ
Cân çıkar gâhî derûnundan onun eyler 'ubûr

Ol makâm-ı muhterem sünnet desem yokdur hatâ
Ekserî peygamberân ol merkezi etdi mürûr

Enbiyâ vü evliyânın mesned-i mergûbudur
Ol makâma lâyük olmuşdur demek cây-i sürûr

Lîk ol mesnedde hiç Âdem'le Havvâ olmadı
Anda hem kâ'im olanlar eylemez kibr ü gurûr

Nûriyâ bilmez misin ol kasr-ı âsâyiş nedir
Sen de yellere safâ kesb ettiğin eyle hutûr¹⁶

Bu lugazın çözümü de aşağıdaki gibi verilmiştir:

Yine aynı yolu izlersek, burada da dördüncü kelimenin birinci harfi *kef*, dördüncü kelimenin üçüncü harfi *mim*, üçüncü kelimenin üçüncü harfi *ye'* dir. Bu harfleri birleştirdiğimizde lugazın cevabı olan *gemi* kelimesine ulaşırız.

¹⁶ Lugazın nesre çevirisi: Şuur sahibi insanların oturmadığı o makam nedir? Orası hem gülme hem de ağlama yeri olan garip bir huzur evidir. Bir sütunlu ve iki ayaklı, gönül çeken resimlerle süslü güzel bir yer. Onların çoğu resimlerle süslenmiştir, kimisi de kasır şeklindedir. Ey gönül o, bazen durur bazen de canla oynar, bazen onun içinden can çıkıp gider. O saygın makam, sünnettir desem hata etmiş olmam; çünkü çoğu peygamber o makamu geçmiştir. Orası peygamberlerin ve velilerin rağbet ettiği bir yerdir; o makama sevinç yeri desek yeridir. Fakat Âdem'le Havva o yerde bulunmadı; orada oturanlar kibre ve gurura kapılmazlar. Ey Nuri o huzur yeri nedir bilmiyor musun? Sen de orada rüzgârlarla mutlu olduğunu hatırla.

Üçüncü lugaz şöyledir:

Ol ne şahs-ı bü'l-'acebdir kim 'ayân
Nutm eder insân gibi ol bî-zebân

Söylesen 'indinde onun söz eğer
Bî-muhâbâ söyleşir sohbet eder

Her lisânda söylesen söyler kelâm
Tercemân gibi eder 'arz-ı merâm

Lîk ol söz sohbet-i âdem değil
Muttasıl kim anlanır 'âlem değil

Kulağı sağır gibidir anlamaz
Nerm ile olan kelâmı dinlemez

Bir edebsiz âdeme benzer sözü
Kâlib-ı bî-rûh gibi görmez gözü

Haltiyât etdirme ana el-hazer
Şetm edersen bî-edebdir redd eder

Kimseden havf eylemez ol bî-edeb
Anı sen söyletmeğe olma sebep

Pâdişâh ger hışm ile etse hitâb
Bî-tevakkuf redd eder fi'l-hâl cevâb

İster-isen söylesin Nûrî sana
Yek nidâ et işidince sen ana¹⁷

---

¹⁷ Lugazın nesre çevirisi: Dili olmadığı halde insan gibi konuşan o garip şahıs nedir? Onun yanında söz söylersek, şüphesiz o da seninle konuşup sohbet eder. Hangi dilde konuşursan, o da o dilde konuşur ve tercüman gibi meramını anlatır. Fakat onun sözleri insan sözleri olmadığı gibi, anlaşılır bir âlem de değildir. Kulağı sağır gibidir anlamaz, yumuşaklıkla söylenen sözü dinlemez. Edepsiz bir adam gibi söz-

Bu lugazın cevabı aşağıdaki şekilde şifrelenmiştir:

Yine şifreli yazıya sağdan sola doğru baktığımızda, beşinci kelimenin dördüncü harfi *sad*, birinci kelimenin dördüncü harfi *dal*, birinci kelimenin birinci harfi *elif*, üçüncü kelimenin üçüncü harfi *ye*, altıncı kelimenin birinci harfi *kaf*, birinci kelimenin ikinci harfi *be*, ikinci kelimenin birinci harfi *he'*dir. Yani bu şifrede *sadâ-yı kubbe* cevabı gizlenmiştir.

Dördüncü lugaz şöyledir:

Nedir ol kim eli yok ayağı yok
Ser-â-pâ gövdesinde hem gözü çok

Ta'âm virsen de toymaz karnı bir dem
Su versen çok anı da kay' eder hem

Tahammülsüz kabûl etmez gıdâyı
Gözünden yaş akar etmez nidâyı

Gıdâ virmezsen ol şahs-ı za'ife
Misâl olur onun cismi nahife

Riyâzet-keş olursa bir niçe ân
Kurur cisminde kalmaz olsa da kan

Çiçek dökmüş gibidir yüzü onun
Nazar etme sayılmaz gözü onun

---

ler söyler; ölü gibidir, gözü hiçbir şeyi görmez. Ona sakın münasebetsiz sözler söyletme; sövüp saysan da, edepsiz olduğu için bunların hepsini geri çevirip, karşılık verir. O edepsiz, hiç kimseden korkmaz, sen sakın onun konuşmasına vesile olma. Padişah bile öfkeyle ona seslense, hiç durmadan ona hemen karşılık verir. İstersen Nuri sana onu söylesin, sen onu duyunca tek bir kez söyle.

Ana tâhir deme var ise cânın
Ma'âzallâh içre vaktiyle kanın¹⁸

Bu lugazın cevabı şöyle şifrelenmiştir:

Burada verilen şifrede de beşinci kelimenin ilk harfi *sin*, ikinci kelimenin ikinci harfi *vav*, dördüncü kelimenin dördüncü harfi *nun*, dördüncü kelimenin ilk harfi *kef*, altıncı kelimenin ikinci harfi *ra* ortaya çıkar. Yani lugazın cevabı *süngerdir*.

Bu şifreli yazıların yanı sıra Divan'da bazı harflerin ya da kelimelerin üstlerinin kırmızı ile çizildiği de görülür. Mesela lugazların cevabı aynı zamanda şiirde kullanılan kelimelerin ilgili harfleri işaretlenerek de gösterilmiştir. Aşağıda "sünger" kelimesini oluşturan harflerin üzerinin kırmızı ile çizildiği görülmektedir:

Beşinci ve son lugaz ise şöyledir:

Nedir ol dilber-i sîmîn-endâm
Buldu 'âlemde 'aceb şöhret-i tâm

¹⁸ Lugazın nesre çevirisi: Eli ayağı olmayan, ama gövdesinin tamamında çok fazla gözü olan o şey nedir? Yemek versen de karnı bir an bile doymaz, çokça su verdiğindeyse kusar. Tahammülsüzdür, yiyeceği kabul etmez, gözünden yaş aksa da bağırıp çağırılmaz. O zayıf kimseye yiyecek vermezsen, iyice zayıflar. Bir süre riyazet çekerse, vücudunda kan kalmaz, kurur. Onun yüzü çiçek dökmüş gibidir, boşuna bakma gözleri sayılmayacak kadar çoktur. Canın varsa ona temizdir deme, Allah esirgesin zamanı gelince senin kanını bile içer.

Aslını sorma onun nesli 'Acem
İsfahân'dan gelip oldu hem-dem

Gül gibi nâz ile Rûm'a geldi
'Acemîdir anı herkes bildi

Hüsn ile gerçi suyun buldurdu
Tâlibe kendisini aldırđı

Rû-siyâh 'âşıkı birdir ammâ
Sarılır boynuna gâhî hayfâ

Nefes oğlu demeye oldu sezâ
Suyu gördükçe olur 'işve-nümâ

Halkın ağzında gezer bî-çâre
Ol sebeble yanar ammâ nâra

Bezm-i ülfetde musâhib hem-dem
İmtizâc etmede ekser âdem

Bir ayak üzre gezer hizmetde
Nûriyâ hem-dem olur hâcetde¹⁹

---

¹⁹ Lugazın nesre çevirisi: Bütün dünyada büyük şöhret bulan o gümüş bedenli güzel nedir? Onun aslını sorma; ama nesli Acem'dir, İsfahan'dan gelip bize dost olmuştur. Gül gibi naz ile Anadolu'ya gelen o güzelin İranlı olduğunu herkes bilir. O, güzelliğiyle suyunu buldurup isteklilere kendini satın aldırđı. Onun yüzü kara âşığı bir tanedir; ama ne yazık ki o da zaman zaman gelip o güzelin boynuna sarılır. Ona nefes oğlu desek yeridir; o, suyu gördüğü zaman işve gösterip görünmeye başlar. Ne çare ki, halkın ağzında gezer durur ve bu sebeple ateşlere yanar. O, dost meclislerinin sohbet arkadaşıdır, çoğu insan onunla anlaşıp uyuşur. Ey Nuri, o hizmet etmek için bir ayak üstünde gezer ve ihtiyaç olduğunda bize arkadaş olur.

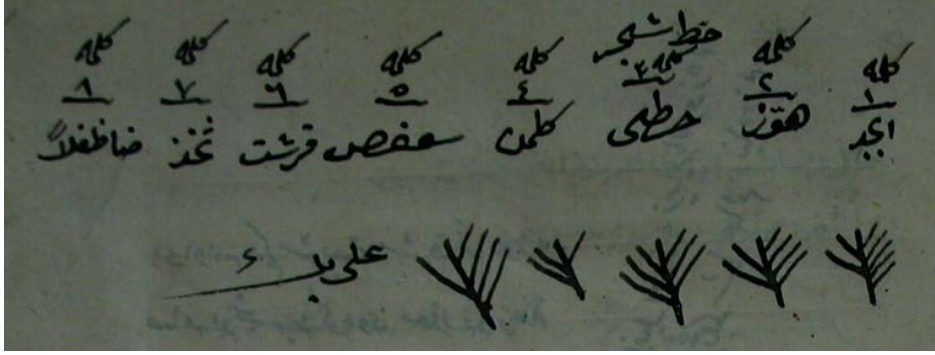
Cevap ise aşağıdaki şekilde şifrenmiştir:

Burada da verilen harflerin, dördüncü kelimenin dördüncü harfi olan *nun*, birinci kelimenin birinci harfi olan *elif*, altıncı kelimenin ikinci harfi olan *ri*, dördüncü kelimenin birinci harfi olan *kef*, üçüncü kelimenin üçüncü harfi olan *ye*, dördüncü kelimenin ikinci harfi olan *lam* ve ikinci kelimenin birinci harfi olan *he* olduğunu görürüz. Harfleri birleştirdiğimizde karşımıza çıkan kelime ise, lugazın cevabı olan *nargile*dir.

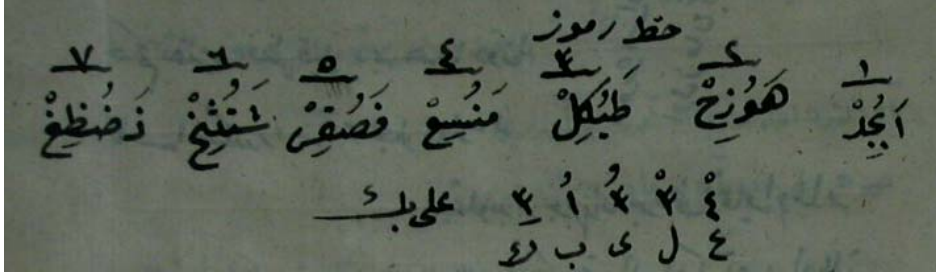
Divan'da yer alan tek şifreli yazı, hatt-ı şecerî olarak bilinen yazı değildir. Bunun yanı sıra yine Millet Kütüphanesi'nde bulunan nüshanın 87b numaralı sayfasında üç değişik şifre yazının bulunduğu görülür. Her üç yazının da şifresi çözüldüğünde müstensih Ali Beg'in ismi ortaya çıkar. Müstensih aynı zamanda bu şifrelerin çözülmesi için gereken ipuçlarını da bize vermiştir.

Aşağıda Divan'ın Millet Kütüphanesindeki nüshasının müstensihi olan Ali Beg'in ismi *hatt-ı şecerî* ile yazılmıştır:

Üst satırda şecerî harfleri çözümlmek için gereken ebcad sistemindeki kelimelerin verildiğini görürüz. Burada da beşinci kelimenin ikinci harfi *ayın*, dördüncü kelimenin ikinci harfi *lam*, üçüncü kelimenin üçüncü harfi *ye*, birinci kelimenin ikinci harfi *be*, dördüncü kelimenin birinci harfi *kef* vardır. Şifrenin çözümü sonucunda ortaya çıkan *Ali Beg* adı, müstensih tarafından Arap harfleri ile de yazılmıştır.

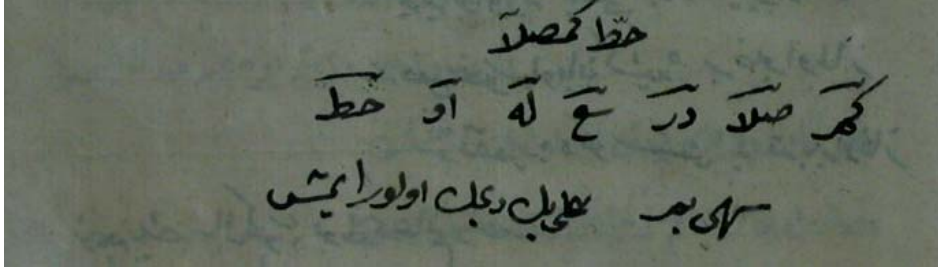
Divan'da kullanılan bir başka şifreleme yöntemi ise *hatt-ı rumûz*dur.²⁰

Burada şifreli yazı, sağ alt kısımda bulunmaktadır. Bu şifreleme yönteminde sayıların üzerinde birtakım hareketlerin olduğu görülür. Bu şifrede sayılar, kelimenin harf sistemindeki sırasını ve üstlerindeki hareketler de o kelimenin hangi harfinin alınacağını gösterir. Yalnız bu harf sistemi daha önceki gibi ebced değildir. Burada ebucid, hevuzih, tayukil, menusi', fesukır, şetusih, zeduzıg (?) şeklinde devam eden farklı bir sistem kullanılmıştır. Bu şifreyi çözerken önce verilen numaradaki kelimeye, sonra da o kelimedeki hareketlere bakmamız gerekir. Yukarıda verilen şifreyi bu doğrultuda çözecek olursak, ilk olarak en sağda 4 sayısının verildiğini ve bu sayının üzerine de cezm işaretinin konulduğunu görürüz. Bu, bize dördüncü kelimedeki cezm ile okunan harfi esas almamız gerektiğini gösterir. Bu harf *aym'*dir. Daha sonra sırasıyla üçüncü kelimedeki cezm ile okunan *lam*, üçüncü kelimedeki ötre ile okunan *ye*, birinci kelimedeki ötre ile okunan *be* ve üçüncü kelimedeki esre ile okunan *kef* harflerini alırız. Harfleri birleştirdiğimizde ortaya *Ali Beg* ismi çıkar.

Divan'da bulunan üçüncü ve son şifreli yazı ise *hatt-ı kemsalâ* denen yazı çeşididir.

²⁰ Bu yazı çeşidinin tertibi ve şifresinin nasıl çözüleceği Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu tarafından gösterilmişse de, Çelebioğlu bu yazının türünü yanlış olarak "hatt-ı kemsalâ" olarak adlandırmıştır. Asıl hatt-ı kemsalâ ise makalede anlatılmamış ve şifresinin çözümü de gösterilmemiştir. Dolayısıyla söz konusu makalede hatt-ı kemsalâ olarak adlandırılan yazı çeşidi aslında hatt-ı rumûz olmalıdır. bkz. Âmil Çelebioğlu, "Kültür ve Edebiyatımızda Şifre Alfabeleri", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul 1998, s. 512.

Bu yazıda ise şifreli bir kelime dizgesi vardır. Şifre bulunurken “Kem salâ o hattun lehû der sa’ / Harf-i menkûteş-râ becâyiş da” şeklinde bir beyitten oluşan bu dizgenin ilk mısraı esas alınır.²¹ Bu söz dizgesinde harfler çift çift gruplandırılmıştır ve hepsi noktasız harflerden oluşmuştur. Zaten beytin ikinci mısrasında, noktalı harflerin değişmeyerek aynen yazılacağı söylenmiştir. Yazılmak istenen kelimedeki harflerin yerine, o harfin yanındaki harf yazılır. Fakat istenilen harf, dizgede bulunmuyorsa, yani noktalı bir harfse, o harf değiştirilmeden aynen alınıp yazılır. Bu bilgiler doğrultusunda yukarıdaki şifreli yazıya baktığımızda sin, he, ye, be ve mim harfleriyle “sehi bem” gibi yazılan kelimedeki, sin harfinin yanındaki *ayın*, he harfinin yanındaki *lam* alınır, *ye* ve *be* harfleri noktalı harfler oldukları için aynen yazılırlar ve son olarak da mim harfinin yanındaki *kef* harfi alınır. Böylelikle ortaya *Ali Beg* ismi çıkar.

Sonuç

Klasik Türk edebiyatında büyük şairlerin yetiştiği son asır olarak nitelendirilen XVIII. yüzyıl, bir taraftan hikemî tarz ve Sebki Hindî’nin, bir taraftan da mahallileşme akımının etkili olduğu bir dönemdir. Bir XVIII. yüzyıl şairi olan Priştineli Nûrî’de de özellikle hikemî tarzın etkisi görülür. Çok sayıda lirik, âşıkâne şiirleri olsa da, o asıl hünerini hikemî şiirlerinde göstermiştir. Şiirleri, kendi deyimiyle “arz-ı hâl” niteliğinde olduğu için son derece samimi ve gerçekçidir. Şairin çeşitli nazım şekilleriyle yazdığı 480 manzumeden oluşan Divan’ının Millet Kütüphanesi’nde bulunan nüshası, içerdiği şifreli yazılar yönüyle de dikkat çekicidir. Divan’da bulunan lugazların cevaplarının hatt-ı şecerî ile şifrelenerek verilmesinin yanı sıra, müstensih Ali Beg’in kendi adını hatt-ı şecerî, hatt-ı rumûz ve hatt-ı kemsalâ ile şifreleyerek yazması, pek çok alanda kullanılan şifreli yazıların edebiyatımızdaki yansımalarını görmemize imkân tanımış ve Türk kültür mirasının orijinal bir yönünü gözler önüne sermiştir. ©

²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. F. Steingass, *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, İstanbul 2005, s. 1050 ve Sir James W. Redhouse, *Turkish and English Lexicon*, İstanbul 2006, s. 1572.

KAYNAKLAR

BOA, Cevdet Maliye, Dosya no: 709, Gömlek no: 28938.

Çelebioğlu, Âmil, "Kültür ve Edebiyatımızda Şifre Alfabeleri", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul 1998, s. 505-518.

Egüz, Esra, "Priştineli Nûrî Divanı ve İncelenmesi", İÜ SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.

İstanbul Kütüphanelerindeki Türkçe Yazma Divanlar Katalogu, C. III, fasikül II, İstanbul 1967.

Priştineli Nûrî, *Dîvân-ı Begzâde Nûrî*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY, nr. 348.

Priştineli Nûrî, *Dîvân-ı Begzâde Nûrî*, Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî (Manzum), nr. 470.

Redhouse, Sir James W., *Turkish and English Lexicon*, İstanbul 2006.

Steingass, F., *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, İstanbul 2005.

Tuman, Mehmet Nâil, *Tuhfe-i Nâilî: Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, C. II, haz. Cemâl Kurnaz- Mustafa Tatçı, Ankara 2001.